

Vasemmistoliiton sosiaali- ja terveystyöryhmä

LAPSIPERHEKÖYHYDEN TORJUNTA

Lapsiperheköyhyys on taloudellisten resurssien vähäisyydestä johtuvaa hyvinvoinnin vajetta toimintamahdollisuuksien puutetta tai poissulkemista. Lapsiperheköyhyys estää tai haittaa lasten oikeuksien ja potentiaalın toteutumisen. Lapsiperheiden toimeentulon turvaaminen on tärkeä tavoite, koska lapsuudessa koetuilla toimeentulovaikeuksilla on pitkän aikavälin yhteyksiä lasten hyvinvointiin. Lapsuudessa koetut toimeentulovaikeudet ennustavat esimerkiksi koulutuksen keskeyttämistä, talousvaikeuksia aikuisuudessa ja suurempaa tarvetta käyttää terveys- ja sosiaalipalveluita, mikä osaltaan vaikuttaa pitkällä aikavälillä myös julkisiin menoihin. Usein köyhyys määritellään resurssien puutteesta johtuvaksi kyvyttömyydeksi saavuttaa sellainen elintaso, jota pidetään tyyppillisenä tai vähimmillään hyväksyttävänä. (Jauhiainen ym. 2024)

Tämän hetkinen tilanne

Vuonna 2022 noin 118 900 lasta eli pienituloisessa perheessä. Tämä vastaa 11,7 prosenttia kaikista Suomessa asuvista lapsista. Pienituloiseksi lasketaan kotitaloudet, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia maan keskimmaisista tuloista. Leipäjonoissa lapsiperheiden on todettu edustavan jopa 40 prosenttia asiakaskunnasta. Kelan tilastoinnin (2023) mukaan kahdeksan prosenttia alaikäisistä asui perustoimeentulotukea saaneessa perheessä. Vuonna 2023 noin 30 prosenttia raportoi perheensä taloudellisen tilanteen olevan joko huono tai vain kohtalainen. Samaan aikaan myös niiden lasten määrä kotitalouksissa, joiden huoltaja raportoi vaikeita tai hyvin vaikeita toimeentulovaikeuksia on kääntynyt nousuun.

Vuonna 2024 monet sosiaaliturvaan tehdyt leikkaukset lisäävät arvioiden mukaan lapsiperheiden pienituloisuutta. Merkittävimpiä lapsiperheiden toimeentuloon vaikuttavia sosiaaliturvaetusmuutoksia ovat suojaosan poisto työttömyysetuuden sovittelusta sekä työttömyysetuuden lapsikorotusten lakkauttaminen. Lisäksi asumistuen suojaosa lakkautettiin sekä asumistukea leikattiin. Kyseiset muutokset vaikuttavat erityisesti työttömien perheisiin sekä osa-aikatyötä tekeviin yhden huoltajan perheisiin. Sosiaaliturvan muutokset vuonna 2024 lisäävät pienituloisissa kotitalouksissa asuvien lasten osuutta keskimäärin 1,6 prosenttiyksikköä eli noin 17 000 lapsella (Jauhiainen ym. 2024).

THL:n pidemmän tähtäimen arvion mukaan hallituskauden 2023–2027 aikana vahvistetut sosiaaliturvan muutokset lisäävät pienituloisissa kotitalouksissa asuvien lasten osuutta 1,4 prosenttiyksikköä vuoteen 2027 mennessä (Jauhiainen ym. 2024). Erityisesti pitkittynyt pienituloisuus on haitallista perheille. Yhden aikuisen lapsiperheistä joka kymmenes on pitkittyneesti pienituloinen. Vuonna 2022 toimeentulotukea sai noin 8,7 prosenttia kaikista lapsiperheistä. Luku vastaa noin 48 000 lapsiperhettä. Noin 2,6 prosenttia lapsiperheistä sai toimeentulotukea pitkäkestoisesti eli yli kuusi kuukautta (Mäkinen ym. 2024).

UNICEFin tutkimuksen mukaan kattava sosiaaliturva on tärkeä keino suojella lapsia köyhyydeltä. Nykyisen hallituksen ehdottamilla sosiaaliturvaleikkauksilla tulee olemaan vakavia vaikutuksia lasten hyvinvointiin. Suomi sijoittuu vasta 14. sijalle 39 maan joukossa UNICEFin Report Card -tutkimuksessa, jossa vertaillaan lapsiperheköyhyyden tilannetta EU- ja OECD-maissa. Suomi on aikaisemmin sijoittunut näissä tutkimuksissa yleensä viiden kärkeen ja näyttäytynyt eräänlaisena lasten hyvinvoinnin mallimaana, nyt sijoitus on poikkeuksellisen huono. Vertailun maista 17 on onnistunut vähentämään lapsiperheköyhyyttä, parhaat maat jopa yli 30 prosenttia. Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomelle antamissaan suosituksissa

kesäkuussa 2024 kehottanut Suomea välttämään sosiaaliturvaetuuksien leikkauksia, jotka vaikuttavat köyhyyden ja syrjäytymisen vaarassa oleviin lapsiin.

Huomionarvoista on kiire, jolla nykyinen hallitus ajaa sosiaaliturvan leikkauksia vastoin normaaleja lainvalmistelun periaatteita. Lainvalmistelijoiden teettämien kokonaisarvioiden puuttuminen ennen lausuntojen antamista rikkoo näyttöön perustuvan politiikan periaatetta. Sen vuoksi lausuntojen antajat joutuivat tekemään lausuntonsa hallituksen esitysluonnoksista ilman tietoa tarkoista vaikutuksista lapsiperheköyhyyteen (Hiilamo ym. 2023).

Tulevaisuuden uhkakuvat

Aino Sarkia toteaa tutkimuksessaan lapsiperheköyhyydestä (2024), että köyhyys on ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys. Pahimmillaan lasten ja aikuisten ihmisoikeudet jäävät toteutumatta perheen köyhyyden vuoksi. Kun ihmisoikeuksia rikkovat rakenteet tunnistetaan ja niiden vaikutukset ihmisten elämään ymmärretään, voidaan rakenteita myös korjata – mikäli tahtoa ja halua vain löytyy.

Sosiaalinen yhteenkuuluvuus -tutkimushankkeen (Sarvimäki ym. 2024) mukaan pienituloisimmista perheistä tulevat oppilaat joutuvat huomattavasti useammin kiusaamisen kohteeksi kuin suurituloisten perheiden lapset. Nämä lapset tulevat usein kiusatuiksi huonomman vaatetuksen, huonompien urheiluvälineiden ja muun puutteessa olemisen ulkoisten merkkien mukaan. Lasten mahdollisuus harrastaa ja osallistua moniin ikätovereiden tekemisiin on huomattavan kaventunut. Vanhempien jatkuva taloudellinen huoli ja siitä aiheutuva stressi näkyvät heidän jaksamisessaan, kyvyssään tukea lapsia ja lisää sosiaali- ja terveyspalveluiden kysyntää sellaisissa tilanteissa, joissa riittävä toimeentulo vähentäisi palveluiden tarvetta. Köyhyydessä elävien nuorten elämä on kapeutunut, koska on niin paljon sellaista mihin ei voi osallistua, ja kasvun ja itsenäistymisen edellytykset ovat monelta osin puutteellisia. Monet nuoret kokevat, että köyhyydestä ei ole ulospääsyä, mikä lisää kokemusta eriarvoisuudesta, mielenterveyspulmia, näköalattomuutta ja toivottomuuden tunnetta.

Suomen valtio on sitoutunut kansallisiin ja kansainvälisiin sopimuksiin takaamaan jokaiselle riittävän toimeentulon. Suomi on myös sitoutunut vähentämään köyhyys- ja syrjäytymisriskissä olevien määrää kansallisen toimenpidesuunnitelman mukaisesti 100 000 henkilöllä vuoteen 2030 mennessä. Kolmasosan näistä henkilöistä tulee olla lapsia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.) Viimeaikaiset poliittiset päätökset ja sosiaaliturvan heikennykset ovat kuitenkin herättäneet huolta köyhyyden vähentämisen suunnasta. Suunnitelmat ovat myös ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien komitean suositusten kanssa, joiden mukaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä oleviin lapsiin kohdentuvia sosiaaliturvan leikkauksia tulee välttää (Lapsen oikeuksien komitea 2023). (Sarkia, A. 2024)

Korjaavat toimenpiteet

Aino Sarkia on tunnistanut väitöstutkimuksessaan (2024) useita keinoja, joilla köyhien lapsiperheiden tilanteeseen voitaisiin vaikuttaa politiikalla. Lapsiperheiden toimeentuloa voitaisiin parantaa muun muassa nostamalla lapsiperheiden tulonsiirtojen reaaliarvoa ja poistamalla tulonsiirtojen indeksijäädytykset. Tutkimuksen mukaan lapsiperheet turvautuvat virallisen palvelujärjestelmän lisäksi kolmannen sektorin epäviralliseen apuun, esimerkiksi leipäjonojen kaltaiseen viimesijaiseen hyväntekeväisyysapuun. Tällaisten tilanteiden torjumiseksi olisi perusturvan korottamisen lisäksi kiinnitettävä huomiota asumisen kalleuteen tarjoamalla kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja. Perheen ja työn yhteensovittamisen kehittäminen sekä

maahanmuuttajataustaisten ja yksinhuoltajaperheiden työelämään pääsyn tukeminen olisi tärkeää lastenkin taloudellisen hyvinvoinnin kannalta.

Valtioneuvoston omassa selvityksessä (LAPSOSET 2024) todetaan, että työllisyys ei itsessään riitä, jos tulot jäävät mataliksi. Sosiaaliturvaetuudet, varsinkin yleinen asumistuki tai toimeentulotuki, tukevat monia lapsiperheitä silloin kun työstä saatu toimeentulo jää pieneksi. Hyvinvointivaltio näyttää edistävän perheitä tukevine rakenteineen tasavertaista työllistymistä etenkin matalammin koulutettujen naisten kohdalla. Edelleen Valtioneuvoston selvityksessä todetaan, että suomalaiset sosiaaliturvaetuudet huomioivat lapset vaihtelevasti, eikä etuuksissa ole yhtenäistä logiikkaa. Olisikin syytä selvittää etuuksien harmonisointia ja harmonisoinnin vaikutusta lapsiköyhyyteen. Lapsilisän taso on jäänyt merkittävästi jälkeen yleisestä hintakehityksestä. On arvioitu, että vuonna 2020 lapsilisä olisi pitänyt korottaa 47–68 prosenttia, jotta se vastaisi vuoden 1994 reaalisuutta. Merkittävin köyhyyttä vähentävä vaikutus olisi, mikäli lapsilisä olisi etuoikeutettua tuloa toimeentulotuessa. Aiemmissa arvioissa on havaittu, että työttömyysturvan lapsikorotuksen korotus olisi yksi kustannustehokkaimmista tavoista vähentää lapsiköyhyyttä. Tästä huolimatta työttömyysturvan lapsikorotusten lakkautettiin 1.4.2024 alkaen. Paikkaavat toimenpiteet onnistuvat vähentämään lapsiköyhyyttä vain vähän vuonna 2024. Sekä lapsilisän yksinhuoltajakorotuksen korotus että alle 3-vuotiaiden ja monilapsisten perheiden lapsilisän korotus lieventävät lapsiköyhyyden nousua jonkin verran. (Jauhiainen ym. 2024)

Valtioneuvoston LAPSOSET- selvityksen mukaan toimenpiteitä harkitessa on syytä ottaa huomioon, että asumistukea saaneista lapsiperheistä 50 prosenttia oli saanut palkkatuloja ja 6–19 prosenttia oli saanut tuloja yritystoiminnasta. Valtaosa perustoimeentulotukea saavista lapsiperheistä saa tukea hyvin lyhytaikaisesti. Kotihoidon tuen korotus keskimäärin paransi perheiden toimeentuloa, koska heikossa työmarkkina-asemassa olevien äitien perheet saavat lisätuloja kotihoidon tuen kuntalisästä. Erityisesti vuoden 2024 leikkaukset lisäävät lapsiperheiden pienituloisuutta. Asumistuen ja työttömyysturvan muutokset ovat vuonna 2024 merkittävimmin lapsiperheiden pienituloisuuteen vaikuttaneet lainsäädännön muutokset. Mikrosimulointilaskelmien mukaan käytettävissä olevat tulot pienenevät yhden vanhemman perheissä 150–200 euroa kuukaudessa, kun bruttopalkka on 800–1 600 euron välillä kuukaudessa. Paikkaavat toimenpiteet onnistuvat vähentämään lapsiperheiden pienituloisuutta vain vähän vuonna 2024. (Jauhiainen, S. 2024)

Vuoden 2024 etuusmuutokset muuttivat myös työnteon kannustimia. Suojaosien poiston seurauksena osa-aikatyön kannustimet heikkenevät. Vuoden 2024 leikkaukset heikentävät toimeentuloa ja lisäävät toimeentulotuen tarvetta. Matalan lapsiperheköyhyyssasteen saavuttamiseksi tarvitaan sekä korkea työllisyysastetta että kattavaa ja riittävää sosiaaliturvaa. LAPSOSET tutkimusryhmä ei esitä varsinaisia suosituksia lapsiperheiden toimeentulon parantamiseksi, koska samalla toimella on vaikutuksia toimeentuloon, työnteon kannustimiin ja julkiseen talouteen. Sama toimenpide voi myös parantaa joidenkin kotitalouksien toimeentuloa ja heikentää toimeentuloa toisissa kotitalouksissa. (Jauhiainen, S. 2024)

Vasemmistoliiton suositukset lapsiperheköyhyyden korjaamiseksi

Vasemmistoliiton tavoiteohjelmassa todetaan, että työn ja yhteiskunnan muutos on johtanut tilanteeseen, jossa monien suomalaisten toimeentulo muodostuu erilaisista palkkatulojen, ei-työsuhteisten työtulojen, pääomatulojen ja tulonsiirtojen yhdistelmästä. Vanhentunut sosiaaliturvajärjestelmäme laadittiin aikoinaan oletukselle, jonka mukaan ihminen sijoittuu kerrallaan vain yhteen tulonhankinnan kategoriaan ja sosiaaliturvalla paikataan pääasiassa väliaikaisia ansiotulojen menetyksiä. Nykytilanne edellyttääkin

sosiaaliturvajärjestelmän kokonaisvaltaista uudistamista. Tavoitteena on sosiaaliturvan kokonaisvaltainen uudistaminen kohti perustuloa, jonka rinnalla kehitetään ansiosidonnaisia ja täydentäviä etuuksia. Sosiaaliturvan tehtävä on täyttää niitä kohtia, joissa vastikkeellinen toiminta ei syystä tai toisesta ole mahdollista tai joissa tulot eivät yksin riitä toimeentuloon. (Vasemmistoliiton puoluekokous 2022)

Sosiaaliturvaetuuksien, etenkin viimesijaisen toimeentulotuen, hakemista tulee edelleen yksinkertaistaa ja selkeyttää. Hakuohjeiden tulee olla selkokielistä ja helposti saatavilla. Köyhyys ja velkaantuminen ei saa johtua siitä, että sosiaaliturvaetuuksien hakeminen on liian monimutkaista ja vaikeasti ennakoitavaa. Köyhyyteen on puututtava palkkatulojen ja etuuksien joustavalla yhteensovittamisella ja etuuksien korotuksilla. Erityisesti lapsiperheiden tilanteen parantamiseksi on luovuttava köyhyyttä syventävistä työvoimapoliittisista karensseista. Vanhemman on voitava kieltäytyä työstä tai työllistymispalvelusta ilman pelkoa karensista, jos lastenhoidon järjestäminen ei onnistu. Lapsiperheköyhyyttä on torjuttava korottamalla lapsilisiä, työttömyysturvan lapsikorotusta sekä toimeentulotuen lasten perusosaa. Lasten vuoroasumisessa on luovuttava toisen vanhemman nimittämisestä etävanhemmaksi, ja lasten on voitava olla kirjoilla kahdessa kodissa. Molemmilla kodeilla tulee olla samat mahdollisuudet sosiaaliturvaan tilanteen sitä vaatiessa. (Vasemmistoliiton puoluekokous, 2022)

Lapsiperheköyhyyden vähentämisessä on tärkeää, että lapsilisiä ei vaikuta toimeentulotuen määrään. Pienituloisille lapsiperheille on mahdollistettava harrastusvälineiden hankkiminen ja järjestettävä mahdollisuus lasten harrastuksiin harrastusmaksujen alentamisella. Erityisen tärkeää on huolehtia siitä, että pienituloiset perheet saavat riittävästi ja oikea-aikaisesti mahdollisesti tarvitsemiaan terveys- ja sosiaalipalveluita. (Vasemmistoliiton puoluekokous, 2022)

Politiikalla ja poliittisilla päätöksillä on merkitystä, sillä köyhyyden taso on poliittinen arvovalinta. Onko painopiste hyvinvoinnin ja erityisesti heikommassa asemassa olevien tukemisessa vai talouden hoitamisessa millä tahansa hinnalla. Valtioneuvoston omassa LAPSASET selvityksessä pohditaan joidenkin lapsiperheköyhyyttä selkeästi parantavien toimenpiteiden vaikutusta työllistymisen kannustimiin. Kuitenkin esimerkiksi asumistukea saavien perheiden vanhemmista 50% on jo työelämässä. On arvovalinta kumpi painaa enemmän, työllistymisen kannustimet vai riski yli sadantuhannen lapsen syrjäytymiseen ja osattomuuteen.

Lähteet:

Jauhiainen, Signe (toim.). 2024. Lapsiperheiden pienituloisuus, sosiaaliturva ja asumisjärjestelyt, LAPSASET-hankkeen loppuraportti:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165895/VNTEAS_2024_35.pdf?sequence=1&isAllowed=y Julkaistu 28.10.2024

Hiilamo, Aapo & Mäkinen, Lauri & Ristikari, Tiina. 2023. Eriarvoisuuden vähentäminen.

<https://sorsafoundation.fi/sosiaaliturvan-leikkaukset-lisaavat-lapsiperhekoyhytta/> Julkaistu 24.10.2024

Mäkinen, Virmasalo, Hirvonen & Valoisat ryhmä. 2024. ”Köyhyys on mahdollisuuksien puutetta” – kansatutkimus lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja köyhyydessä pärjäämisestä.

<https://itla.fi/wp-content/uploads/2024/05/Kansatutkimus-lapsuudessa-koetusta-koyhydesta.pdf> Julkaistu 21.5.2024

Sarkia, Aino. 2024. Virallinen ja epävirallinen taloudellinen apu vähävaraisten lapsiperheiden vanhempien ja lasten kokemana. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

Sarvimärki, Silliman, Sahlström & Nurkka. 2024. Pienituloisten perheiden lapset joutuvat kiusatuksi muita useammin. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_T0424.pdf
Julkaistu 14.10.2024

Vasemmistoliiton puoluekokous 10.6.2022. Uuden hyvinvoinnin aika. Vasemmiston tavoitteet 2022-2025. https://vasemmisto.fi/wp-content/uploads/2022/06/Puoluekokous_10062022_kokousasiakirjat_tavoiteohjelma_WEB.pdf